

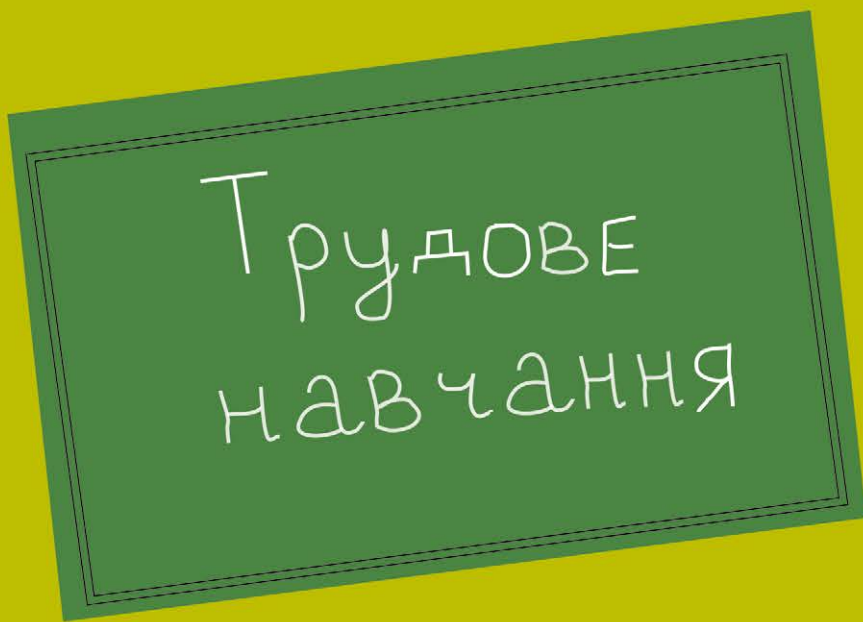
Роздатковий матеріал

Рольові картки

Людина з порушеннями слуху	Людина без ноги
Людина, яка пересувається за допомогою візка	Людина з психічними розладами
Людина з однією рукою	Незряча людина
Людина без обод рук	Людина з порушеннями слуху, яка спілкується мовою жестів
Людина, яка кульгає	Людина без інвалідності

ВПРАВИ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Трудове навчання

Методичні рекомендації і особливості предмету

Формування соціальної та громадянської компетентності на уроках трудового навчання в межах змістової лінії «громадянська відповідальність» спрямовано на формування відповідального члена громади і суспільства, який розуміє принципи і механізми функціонування суспільства, а також важливість національної ініціативи; спирається у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави.

Розвиток соціальної та громадянської компетентностей учнів може відбуватися на трьох рівнях: навчання про громадянську відповідальність; навчання для розвитку розуміння та формування ціннісних ставлень до громадянської відповідальності; навчання через здобуття практичного досвіду громадянської відповідальності.

Навчання про:

- демократію і права людини;
- трудове навчання як частину загальної культури суспільства;
- надбання національної культури;
- професійне самовизначення учнів;
- відповідальність за результати своєї праці та ухвалені рішення;
- роль активності та відповідальності у житті людини;
- цінності демократичної культури: толерантність, повага до різноманітності, справедливість, свобода, відповідальність;

Навчання для:

- досягнення компромісу в конфліктних ситуаціях;
- усвідомлення цінності праці;
- розвитку здатності висловлювати свою думку, обґрунтовувати власну позицію;
- усвідомлення власного вибору, критичного ставлення до результатів своєї праці;
- забезпечення прав і відповідальності учнів;
- розвитку вміння співпрацювати з іншими задля досягнення результату;
- уміння працювати в команді; брати на себе відповідальність за ухвалені рішення;
- розуміння ролі кожного й особистої відповідальності у збереженні довкілля;
- усвідомлення власного вибору майбутньої професії;
- критичного аналізу та самооцінки своїх сильних сторін;
- розвитку поваги до різноманітності;
- розвитку вміння слухати та спостерігати, з повагою ставитися до праці інших;
- толерантного ставлення до оточуючих;

Навчання через:

- активну участь у проектній діяльності;
- створення і презентацію індивідуальних та групових навчальних проектів;
- аналіз результатів власної діяльності;
- обговорення результатів роботи: індивідуальних, групових;
- дискусії та вільне висловлювання власної думки;
- відкриті голосування, ухвалення спільного рішення;
- співпрацю з учителем та учнями;
- соціальні проекти, спрямовані на покращення життя в громаді;
- екологічні проекти;
- розв'язання практичних вправ-ігор з тематики громадянської освіти й освіти з прав людини;
- створення атмосфери відкритості, вільного вибору, толерантного ставлення, поваги, рівності, свободи, справедливості.

Приклади вправ

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою запропонованої вправи
5	Правила внутрішнього розпорядку в шкільній майстерні	<ul style="list-style-type: none"> • визначає у співпраці з учителем та іншими учнями алгоритм взаємодії в майстерні; • вміє працювати в команді; • цінує і поважає інших; • усвідомлює, що його думку цінують; • розуміє необхідність дотримання правил безпечної праці та організації робочого місця. 	<ul style="list-style-type: none"> • відповідальність; • навички ухвалення спільного рішення і співпраці; • навички роботи в команді; • толерантність; • поцінювання рівності і справедливості; • повага до різноманітності.

Вправа «Права, обов'язки та правила у класі», 5 клас

Час: 25 хв.

Використані матеріали

Навчання демократії: збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини / Р. Голлоб, П. Крапф. – Пер. з англ. та адаптація Н. Г. Протасової. – К. : Основа, 2016. – Т. 6, с. 11–12. Т. 2, с. 61.

Мета

Розробити правила у класі для забезпечення прав і відповідальності учнів; розвивати групову взаємодію, вміння працювати в команді, брати на себе відповідальність за ухвалені рішення.

Обладнання

Великі аркуші паперу, маркери.

Інструкція

1. Діти об'єднуються в три групи по 4–5 осіб (група А, група Б, група В). Кожна група отримує великий аркуш паперу, розділений на три частини.
2. Завдання: у верхній частині аркуша написати, що вважають правами кожного учасника навчально-виховного процесу (учня і вчителя) під час роботи у майстерні (кожен пункт нумерують).
3. Учні передають свої аркуші до наступної групи (від А до Б, від Б до В, від В до А).
4. Кожна група розглядає перелік прав, підготовлений попередньою групою, за допомогою запитань. 1) Що нам потрібно робити, щоб поважати ці права? 2) Як ми повинні поводитися? Наприклад: «Кожен має право бути почутим» – «Ми уважно слухаємо кожного». Під тими ж номерами, що використовувалися у розділі права, учні записують, як потрібно поводитися, щоб поважати права кожного (в центральній третині аркуша).
5. Наступний крок – вироблення правил на основі прав і відповідальної поведінки. Необхідно обрати кілька правил, яких будуть дотримуватися всі в майстерні. Вимоги:
  - Вони повинні мати позитивне формулювання – щось РОБИТИ замість НЕ РОБИТИ чогось.
  - Вони повинні бути конкретними та описувати необхідну поведінку, наприклад, право бути почутим; ми маємо відповідальність слухати; правило – зберігайте тишу, коли говорять інші.

Учні передають свої аркуші паперу знову. Група розглядає всю інформацію, підготовлену попередніми двома групами, та погоджує максимум п'ять правил. Вони пишуться великими літерами на останній третині аркуша. Цей набір правил вирізається та прикріплюється на стіну. Доповідач від кожної групи пояснює свої правила всьому класу.

6. Дискусія під керівництвом учителя. Діти разом з учителем узгоджують правила, прагнуть дійти рішення, з яким погодяться всі.
7. Голосування за правила. Кожен учень має чотири жетони, які він може «витратити» на правила, які, на його думку, повинні бути встановлені у класі. Чотири правила з найбільшою кількістю голосів стають правилами класу. Їх можна написати, підписати від імені кожного учня та розмістити на видному місці у майстерні.

Обговорення

- Наскільки ви задоволені виконанням завдання?
- Для чого нам правила?
- Що потрібно, аби правил дотримувалися усі?

Це перша можливість для класу застосувати свої правила та забезпечити їх виконання. У випадках, коли правила порушуються, вчитель разом із дітьми звертаються до вироблених спільно правил і обговорюють їх. У разі потреби може вироблятися спільне рішення про внесення змін до правил.

Далі діти знайомляться з правилами внутрішнього розпорядку в шкільній майстерні, усвідомлюючи необхідність дотримання правил безпечної праці та організації робочого місця.

Підсумок

Особиста відповідальність за дотримання правил; правил потрібно дотримуватися, проте, якщо виникає потреба, можна вносити зміни.

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою пропонованої вправи
6	Значення гігієни житла в житті людини	<ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює особисту відповідальність за життєвий простір, чистоту в приміщенні; • цінує підтримку; • поважає думку інших, обговорює та висловлює власну думку щодо важливості гігієни житла в житті людини. 	<ul style="list-style-type: none"> • відповідальність; • повага до людської гідності та прав людини; • навички співпраці; • навички демократичної участі; • знання і критичне розуміння світу; • повага; • упевненість у собі, своїх силах.

Вправа «Школа – це життя: живемо екологічно?», 6 клас

Час: 15 хв.

Використані матеріали

Зростаємо у демократії: плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини / Р. Голлоб, В. Вайдінгер. – Пер. з англ. та адаптація О. В. Овчарук. – К. : Основа, 2012. – Т. 2, с. 81–82.

Мета

Розвиток відповідального ставлення до навколишнього простору, вміння працювати в команді, брати на себе відповідальність за ухвалені рішення.

Інструкція

Вчитель наголошує, що школа є тим простором, де не тільки відбувається навчання, а й саме життя, вона має соціальні, наприклад, екологічні проблеми, що потребують вирішення.

Підсумок

Розуміння відповідальності кожного за навколишній життєвий простір, усвідомлення власної ролі у вирішенні питань, що стосуються забруднення навколишнього середовища.

Обговорення

- Наскільки важливим для вас є питання чистоти приміщень?
- Як і куди збирається сміття у школі?
- Хто за це відповідальний?
- Як можна зменшити кількість сміття у школі?
- Що можете ви особисто та ваш клас зробити для цього?

Наголошуємо на важливості гігієни житла в житті людини.

Діти об'єднуються у групи.

Кожна група отримує завдання намалювати й презентувати соціальний плакат, висвітливши у ньому питання, що стосуються збору та утилізації сміття, що накопичується у школі.

Учні презентують свої плакати, вивісивши на стіні. Можна запропонувати провести загальношкільну презентацію або презентацію для громади.

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою пропонуваної вправи
7	Вплив дерев на екосистему	<ul style="list-style-type: none"> • розуміє роль лісових насаджень для збереження рівноваги в екосистемі; • робить висновки про необхідність економного використання деревини; • бере на себе відповідальність за ухвалені рішення; • усвідомлює значення довкілля в житті людини. 	<ul style="list-style-type: none"> • відповідальність; • навички співпраці; • визнання цінності рівності і справедливості; • навички демократичної участі; • знання та критичне розуміння світу; • повага до різноманітності; • толерантність; • уміння слухати та спостерігати.

Вправа «Що станеться, коли...»,

6 клас

Час: 15 хв.

Використані матеріали

Компасито. Посobie по обучению детей правам человека, с. 222–226.

Обладнання

Папір, олівці, схема каскаду наслідків.

Мета

Розвивати відповідальність дітей за наслідки використання лісових насаджень для збереження рівноваги в екосистемі.

Ситуації

Що, якби:

1. В нашій місцевості зникли дерева?
2. Щоб зекономити гроші на газ, жителі почали опалювати житло деревиною;
3. Місцеві лісники зникли;
4. Лісові насадження вимерзли від лютої зими?

Інструкція

Вчитель пояснює, що інколи одна ситуація може призвести до цілого каскаду подій і наслідків.

Завдання: розглянути ситуацію, показати методом каскаду наслідків, який вплив вона має на життя людей.

Діти об'єднуються у групи по 4–5 осіб. Презентація результатів роботи груп може відбуватися різними способами: інсценування, колаж, виступ агітбригади та ін.

Обговорення

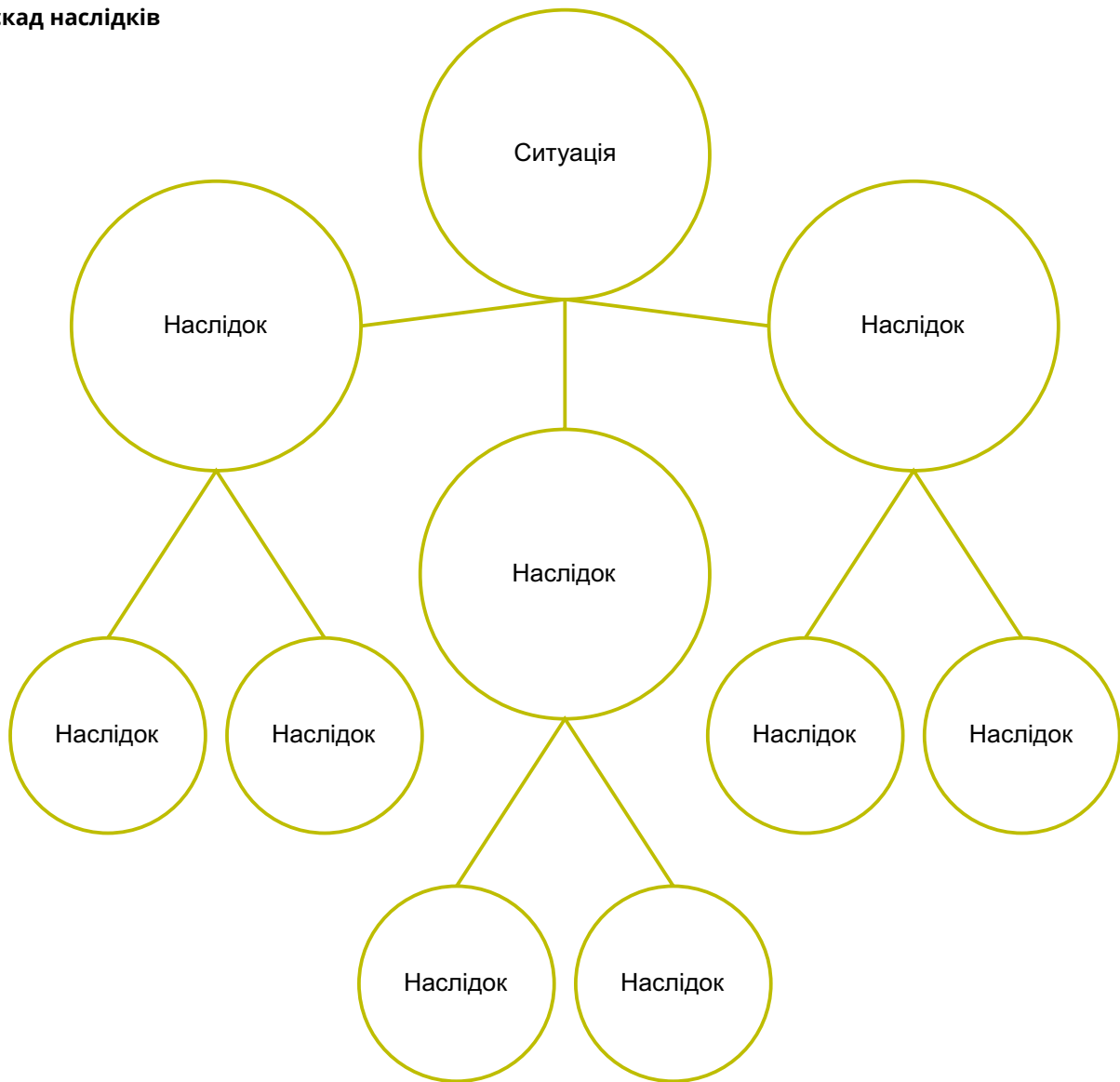
- Наскільки важко / легко було уявити запропоновану ситуацію?
- Наскільки важко/легко було придумати наслідки в результаті цієї ситуації?
- Що ви можете зробити, щоб така ситуація не сталася?
- Яким чином можете змінити ситуацію на краще вже сьогодні?

Підсумок

В командній взаємодії діти приходять до висновку про необхідність економного використання деревини; розуміння ролі кожного й особистої відповідальності у збереженні довкілля.

Наступним кроком може бути розробка учнями екологічного проекту зі збереження (або посадки) лісових насаджень; озеленення шкільного подвір'я.

Каскад наслідків

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою запропонованої вправи
8	Технологія догляду за одягом	<ul style="list-style-type: none"> • працює в команді; • поважає думку інших; • бере на себе відповідальність за ухвалені рішення; • усвідомлює важливість догляду за одягом та взуттям; • критично ставиться до використання одягу та взуття залежно від санітарно-гігієнічних вимог. 	<ul style="list-style-type: none"> • відповідальність; • повага до людської гідності та прав людини; • навички роботи в команді; • толерантність; • визнання цінності рівності і справедливості; • навички аналітичного і критичного мислення.

Вправа «Увага, ми все бачимо», 8 клас

Час: 15 хв.

Використані матеріали

Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас», с. 294–298.

Мета

Усвідомлення учнями відповідальності за навколишнє середовище; прагнення до дбайливого ставлення до одягу, активна участь у житті громади, у тому числі з екологічних питань.

Обладнання

Інформаційні листки «Відстежуючи справжню вартість бавовни» та «Справжня вартість бавовняної футболки».

Інструкція

Вчитель пояснює групі, що будемо розглядати питання про одяг, який вони купують, та соціальні, економічні і природоохоронні наслідки їхнього вибору. Пропонує учням подивитися на ярлики на їхніх футболках та свєтрах, щоб дізнатися, де вони були виготовлені та з якого матеріалу. Скільки вони коштують? (запис на дошці з переліком країн та цін).

- Як ви вважаєте, гроші є єдиним фактом, що має братися до уваги?
Учні отримують інформаційні листки та ознайомлюються з ними.

Роздатковий матеріал

З чого складається справжня вартість бавовни

Бавовняні футболки виробляються багатьма різними глобальними підприємствами, чия продукція представлена майже у кожній країні світу, наприклад:

Типова ферма з виробництва бавовни у Буркіна-Фасо належить на правах власності одній родині, яка обробляє шість або вісім гектарів землі. Вартість одного кілограма бавовни-сирцю з Буркіна-Фасо складає 0,23 євро. Для багатьох виробників бавовни кошти, отримані від продажу бавовни, це єдині гроші, за які вони живуть увесь рік.

З ферми бавовну везуть до фабрики, де з неї роблять волокно; процес, вартість якого становить 0,56 євро за кілограм. Що два тижні робітники фабрики отримують 73,40 євро.

Далі бавовну везуть на експорт до Ломе, порту в Того, де її продають комерсантам за 0,88 євро за кілограм. Більше половини бавовни продається до Китаю: її завантажують на товарні судна, які прямують до портів, таких як Шанхай, де бавовна знов продається вже на місцеві прядильні фабрики за ціною 0,97 євро за кілограм.

Більшість зайнятих на фабриках робітників прийшли з найбідніших районів, у Китаї це зазвичай місцевості, віддалені від промислових районів. Робітники живуть у гуртожитках і працюють багатогодинні зміни, за які отримують низьку заробітну платню.

Одяг, вироблений для західних найбільш відомих брендів, зазвичай виробляється на тій самій фабриці з виготовлення масового одягу, де прядеться пряжа, одяг забирають до порту для відвантаження на експорт. Середня ціна за футболку, імпортовану до США, становить 1,10 євро, проте магазин у центрі Манхеттену буде продавати її за 14,70 євро.

Бавовна, що розпочинає свій шлях з Африки вартістю 0,56 євро за кілограм, тепер коштує 18,40 євро за кілограм.

Справжня вартість бавовняної футболки

- Використання води: 2,157 літрів (45% використовується на іригацію).
- Використання енергії: 8 кіловат-годин (28,800,000 Джоулів) електрики для прядильних та швацьких машин, 41,6–110 літрів палива для морських та автоперевезень.
- Газовиділення: NOx, CO, CO2, (парникові гази) SO2 N2O, летючі компоненти.
- Транспортні відстані: 8,851–15,128+ км.
- Токсини: 1–3 г пестицидів, дизельних вихлопних газів, важких металів (барвеніків).
- Вартість імпорту: 0,44–0,77 євро.

Обговорення

- Наскільки важливими, на вашу думку, є соціальні, економічні та природоохоронні витрати? Чи є одне більш важливим за інше?
- Проаналізуйте, яку шкоду пестициди та інші токсини завдають навколишньому середовищу.
- Що ви тепер думаєте про купівлю футболок?
- Що ви можете зробити проти порушень?
- Які ідеї ви хотіли б реалізувати в своїй школі, громаді?

Підсумок

Відповідальність кожного за навколишнє середовище; дбайливе ставлення до одягу, прагнення розпочати у своїй місцевості кампанію з метою підвищення обізнаності серед однолітків та привернення уваги громадськості до економного використання ресурсів, впливу токсинів на навколишнє середовище.

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою запропонованої вправи
9	Професії у різних галузях людської діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює власний вибір майбутньої професії; • критично й відповідально ставиться до власного вибору; • ухвалює самостійно рішення; • працює в команді; • поважає думку інших. 	<ul style="list-style-type: none"> • відповідальність; • повага до людської гідності та прав людини; • навички роботи в команді; • толерантність; • визнання цінності рівності і справедливості; • навички аналітичного і критичного мислення.

Вправа «Яка професія мені підходить»,

9 клас

Час: 15 хв.**Використані матеріали**

Беремо участь у демократії: плани уроків з ОДГ/ОПЛ для старших класів середньої школи / Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер. – Пер. з англ. та адаптація Л. І. Паращенко, Ю. О. Молчанової; заг. ред. укр. версії: Н. Г. Протасова. – К. : Основа, 2016. – Т. 4, с. 49–51.

Мета

Показати власну відповідальність дітей у виборі професії; спонукати до критичного аналізу та самооцінки.

Роздатковий матеріал

Картки з пропозиціями роботи:

ветеринарний хірург	менеджер ресторану фаст-фуду	продавець-консультант
вчитель початкових класів	держслужбовець (місцевий орган самоврядування)	картограф
банкір	архітектор	журналіст у газеті
бібліотекар	інженер-механік	психотерапевт
адвокат	лікар	водій автобуса
поліцейський	медична сестра	гід
ІТ-спеціаліст із продажів	перукар	економіст
копірайтер рекламних текстів	продавець у книгарні	танцівник
фешн-фотограф	пілот літака	метеоролог
спеціаліст із водопостачання	електрик	прибиральник

Інструкція

Дітям пропонується взяти участь у грі «Ринок праці».

Вчитель кожному роздає пропозиції на картці щодо роботи. Діти мають вирішити: приймати їм запропоновану пропозицію чи ні, записують свої причини в роздатковому матеріалі. Тоді вони можуть шукати іншу роботу. Учні можуть помінятися пропозиціями одне з одним або обмінити свої картки на одну з карток на столі вчителя. Вони записують усі робочі місця, запропоновані їм, і вказують свої причини прийняття або відмови від них. Якщо учні знайдуть роботу, яка їм подобається, то вони просто залишають картку у себе. Якщо вони просто покладуть свої картки, але не візьмуть замість них інші, це означає, що вони залишаються безробітними. Діти працюють самостійно, вчитель спостерігає.

Обговорення:

- Хто з вас прийняв пропозицію роботи? Хто ні? Чому?
- Якими були причини вибору?

Вчитель пропонує дітям об'єднатися в групи по 4–5 осіб, визначити і представити список з трьох критеріїв, за якими вони визначали свою роботу.

Презентація груп.

Обговорення

Вчитель просить дітей дати відповіді на запитання

- Що мене цікавить і що я люблю робити?
- Що у мене добре виходить?
- Які мої сильні сторони?
- Що я можу зробити найкраще, коли стикатимуся з конкуренцією?

Підсумок

Діти відчувають відповідальність у виборі професії. Вправа допоможе підкреслити їхні сильні сторони і вподобання, допомогти у виборі професії. За допомогою своїх батьків і друзів, а також учителів вони можуть досліджувати власний профіль компетентностей.